

vnútorného členenia ideálne napĺňa aj požiadavky daktického charakteru a obsahovo ponúka všetky esenciálne údaje potrebné pre pochopenie významu diela nielen z hľadiska jeho esteticko-umeleckej roviny, ale aj z hľadiska miesta v budovaní slovenskej národnej identity a vytvárania normovaného spisovného jazyka. Kniha kompaktným spôsobom ponúka talianskemu čitateľovi detailný pohľad na národno-kultúrny vývin Slovenska, jej vydanie sa teda dá považovať za významný počin zviditeľňovania vkladu slovenskej kultúry do spoločného európskeho kultúrneho dedičstva a civilizácie.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2021.1.16>

Šimon Marinčák

**KAČALA, J. – PISARČÍKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M.:
Krátky slovník slovenského jazyka. Piate,
doplnené a upravené vydanie.**

Martin: Matica slovenská, 2020. 960 s.

ISBN 978-80-8128-261

Autorský kolektív známych slovenských jazykovedcov pripravil spoločensky veľmi dôležité, pre jazyko-komunikačnú prax priam neodmysliteľné dielo s (už) ustáleným a známym názvom *Krátky slovník slovenského jazyka* (piate, doplnené a upravené vydanie; ďalej aj KSSJ); je to najnovšie slovenské lexikografické dielo, ktoré autori predkladajú verejnosti „ako odborný opis slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny...“, pričom „...ide o typ výkladového slovníka normatívneho rázu, ktoré by pri ruke mal mať... každý aktívny používateľ slovenského jazyka“ (s. 7).

Uvedené lexikografické dielo je výsledkom viacročnej, na čas náročnej vedeckovýskumnej práce troch popredných jazykovedcov slovakistov, konkrétne Jána Kačalu, Márie Pisarčíkovej a Mateja Považaja, ktorí piate vydanie funkčne a systémovo doplnili, upravili a pripravili na vydanie. Na časovo kontinuálnom, postupnom spracovávaní slovníkových častí predchádzajúcich slovníkov, teda na ich ťažiskovom priestore, vedeckovýskumne participovali Ján Doruľa, Ján Kačala, Marta Marsinová, Ivan Masár, Štefan Michalus, Štefan Peciar, Mária Pisarčíková, Matej Považaj, Viera Slivková, Elena Smiešková, Eva Tibenská, Milan Urbančok. Nový KSSJ je teda systémovo i vecne spätý s predchádzajúcimi spracovaniami a vydaniaми slovníkov slovenského jazyka; mám tu na mysli predovšetkým šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka (uzuálne známy ako Peciarov slovník) a nasledujúce krátke slovníky, ktoré vznikali postupne počnúc 80. rokmi 20. storočia, keď sa kolektívy lexikografov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave rozhodli pokračovať vo výskumoch lexiky slovenčiny aj naďalej. V súvislosti

s uvedenou kontinuitou je dôležité si uvedomiť, že ona bola i je udržiavaná ustavičným sledovaním komunikačného pohybu slovenských slov v diferencovaných sociálno-komunikačných prostrediach najmä so zreteľom na ich časové a kauzálne podmienky vzniku. Vecne poznamenávam, že v predchádzajúcich vydaniach KSSJ autori premysleli a pohotovo zužitkovali podnecujúce a súhlasné ohlasy či pripomienky odborníkov i bežných používateľov slovenského spisovného jazyka smerujúce na prvý šesťzväzkový slovník, a tak postupne nahromadené skúsenosti a poznatky koncentrovane využívali v nasledujúcich vydaniach krátkych slovníkov. Takouto teoreticko-metodologickou koncepciou pokračovali J. Kačala, M. Pisarčíková a M. Považaj v príprave najnovšieho 5. vydania. Pravda, to je iba jedna strana sledovanej veci; iná, rovnako dôležitá či azda najdôležitejšia a najnáročnejšia je systematické a systémové sledovanie a následne reagovanie (vyhodnocovaním či prehodnocovaním) na predchádzajúci a rovnako aj súčasný spoločenský status slovenského jazyka, osobitne jeho slovnej zásoby v oficiálnych i neoficiálnych komunikačných zónach (prostrediach). Toto zdôrazňujem predovšetkým z toho dôvodu, že v tom bolo ťažisko rozhodnutia jeho autorov – pripraviť a vydať 5. vydanie KSSJ. Vyššie spomínaná autorská trojica to jednoznačne zvládla, o čom sa používatelia najnovšieho slovníka môžu presvedčiť. Za jeden zo zlomových časových úsekov, na ktorý slovná zásoba slovenčiny spočiatku (potenciálne) nebola pripravená, čo je prirodzený jav každého preberajúceho či aplikačne reagujúceho jazyka, bol spočiatku miernejší, no postupne razantnejší nástup elektronickej komunikácie. Na základe dokladových slovných príkladov, ktoré čitateľ v knihe nájde vedno s ich výstižne a vecne koncipovanými výkladmi, možno konštatovať, že slovenčina – predovšetkým jej spisovná forma – tento evidentne prínosný a z medzinárodného komunikačného zreteľa nevyhnutný proces veľmi dobre zvládla. Na týchto miestach nového slovníka autori zdôrazňujú spätosť (sic) sledovaných a postupne prechádzajúcich slov z neslovenského prostredia do slovenského s najnovšími výsledkami slovakistiky v oblasti lexikológie, slovotvorby – derivatológie, gramatiky a štylistiky, v oblasti nárečového a sociolingvistickeho výskumu. Vo výslovnostných a pravopisných javoch sa opierali o oficiálne kodifikačné príručky – Pravidlá slovenskej výslovnosti od Ábela Kráľa a o najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu (1991).

Súčasnne s výskumom slovnej zásoby, konkrétne s jej excerpciou, zhromažďovaním, triedením, analýzou a usporiadaním lexikálnych jednotiek do priestoru abecedných paradigiem sa pozornosť autorov sústredila na jeden z centrálnych procesov ich práce – na vymedzenie *normatívneho* statusu lexém, teda na vymedzenie miesta v systéme slovnej zásoby spisovnej slovenčiny v ich komplexnej podobe – v gramatickej, slovotvornej a výslovnostnej, čo, pravdaže, súvisí aj s jednoznačným vymedzením ich štýlovej či štylistickej kvalifikácie.

Na komplexnejšie uchopenie koncepcie významu i zmyslu tohto najviac pre jazykovo-komunikačnú prax (sic) potrebného diela je nutné aspoň informačnou skratkou reagovať či pristaviť sa na miestach, ktoré tvoria jeho *raison d'être*. Z druhej strany si uvedomujem, že KSSJ je abecedne a systémovo usporiadaná množina slov s presným i prísnyim vymedzením ich štruktúrnej povahy a rovnako je výsledkom odbornej práce uznávaných lexikografov (súvedne aj lexikológov); uvádzam to preto, lebo (konštatujem to významovo priezračne) v slovníku je všetko to, čo v ňom má byť a je na správnom mieste, teda bez rušivých alebo nedobre analyzovaných jednotiek. Ani po dlhšom pozornom čítaní slovníkovej časti (okolo 70 tisíc heslových slov) som nenašiel polemicky vyznievajúce či vecne neopodstatnené javy, ktoré by si vyžadovali potenciálnu korekciu. Preto v nasledujúcich častiach tohto recenzného textu sa sústredím predovšetkým na tie miesta slovníka, ktoré treba vnímať ako teoreticko-metodologicky a praxeologicky orientované informácie pre jeho používateľa s cieľom rýchlejšie a bezproblémovo pochopiť a rovnako aj uchopiť to najdôležitejšie – význam i zmysel (sústrediac sa na význam často nám uniká zmysel) jednotlivých slovenských slov a ich štruktúr a rovnako aj celkovej stavebnej štruktúry slovníka.

Najnovší jednoväzkový výkladový slovník (platí to aj pre jeho predchodcov) má oproti viacväzkovému okrem iných výhod jednu nepochybne najdôležitejšiu výhodu – je to ponuka maxima najdôležitejších, najfrekvencovanejších, teda v praxi najpoužívanějších jednoslovných informácií, ktoré dovedna tvoria jadro slovnjej zásoby nášho národného jazyka na – oproti viacväzkovému – oveľa menšej ploche – toto je nesporná praktická, časovo-priestorová výhoda pre jeho používateľa. Aj preto či azda práve preto má prívlastok *krátky*, informačne nasýtený ako protiklad k dlhým či veľkým akademickým viacväzkovým slovníkom.

Na koncepciu najnovšieho KSSJ autori Ján Kačala, Mária Pisarcíková a Matej Považaj využili skúsenosti a slovníkový materiál 3. vydania, v ktorom boli zachytené dôležité lexikálne javy vyplývajúce zo zásadných spoločensko-kultúrnych zmien po roku 1989. Piate vydanie tak bolo upravené a doplnené dovedna na pätnástich miestach; čitateľ ich nájde v prehľadnej a na pochopenie v primeranej výkladovej podobe na s. 9-10. V predhovore slovníka autori zdôrazňujú motiváciu jeho prípravy a vydania – ňou bolo presvedčenie o nevyhnutnosti nového slovníkového diela, ktoré by objektívne, vecne a presvedčivo reflektovalo predovšetkým súčasný (sic) stav spisovného jazyka a rovnako aj jeho foriem či variantov; totiž od obdobia 4. vydania KSSJ po terajšie uplynulo sedemnášť rokov s príznačne diferencovanými sociálnymi pohybmi, ktoré vyvolali nové spracovanie lexiky najnovšej slovenčiny. Nové doplnky sa týkajú početných nových slov a lexikalizovaných spojení domácej proveniencie, rovnako aj prevzatých, bez ktorých by obraz súčasného stavu spisovnej

slovenčiny bol neúplný či priam neprijateľný; ide o slová takéhoto typu (ilustračne): *animácia, batat(y), biopotravina, blok, diskurz, eurozóna, fejsbuk, notbuk, oskenovať, smartfón, euro, link, gej, mediátor, migrant, florbal, videosiť, zlegálniť*... V súvislosti s tým sa na opačnej strane vynechali zo súčasného jazyka niektoré variantné podoby, napríklad *perečník, bojove, strojove*, zostali iba *peračník, bojovo, strojovo*; doplnili sa nové významy v hesle *akademik – akademici* = vzdelanci pracujúci na univerzitách, doplnil sa význam slova *bodka* s hovorovým príznakom je koniec, je rozhodnuté, slovo *dcéra* sa rozšírilo o význam ekonomického rozmeru v podobe *dcérska spoločnosť, dcérsky podnik*; na s. 14-15 čitateľ nájde viac takýchto prípadov s príslušným zdôvodnením, napríklad v živých spojeniach *minister bez kresla, materská spoločnosť, linka dôvery, nakaziť počítač, nasnímať čiarový kód*... V rovine na osi spisovnosť – nespisovnosť sa prehodnotili štýlové a funkčné kvalifikátory, napríklad *randál* sa zo subštandardu presunul na kvalifikátor hovorový expresívny, sloveso *utonúť* sa z nesprávneho výrazu dostalo do polohy knižný výraz. Niektoré zmeny sme zaregistrovali v gramatických údajoch, napríklad slovo *erár* má tvar nominatívu plurálu namiesto -y novú systémovú podobu na -e, teda *eráre* podobne ako exempláre, honoráre a i. Akiste z priestorových dôvodov (podobne aj na iných miestach) recenzného textu nemožno uvádzať všetky zmeny, no predsa je tu dôležitá pravopisná zmena v dvoch v praxi frekvencovaných slov – v slove *rezumé* sa spoluhláska s mení na z – *rezumė, rezumovať*, v slove *apartheid* sa vypustilo písmeno h, a tak sa zachytáva v podobe *aparteid – aparteidov*.

Rovnakou prehľadným spôsobom autori vysvetlili a viacerými príkladmi podporili ďalšie dôležité údaje, ktoré patria do obsahovo-kompozičného priestoru 5. vydania KSSJ. Tak možno posudzovať vymedzenia *stavby hesla, heslového slova, jeho tvaru, pravopisu, výslovnosti a pôvodu slov*. Heslové slovo uvádzajú v záhlaví hesla či heslovej state v kodifikovanej gramatickej a pravopisnej podobe vysádzané polotučným typom písma; hniezdovacím spôsobom – hniezdovaním, združovaním sa v slovníku spracúvajú a uvádzajú typy odvodených slov, kde sa spravidla vynecháva výklad významu a štýlová charakteristika, pravda, iba vtedy, ak sa odvodené slovo zhoduje so základným heslovým slovom. Po týchto výkladoch nasledujú prehľadné, teoreticko-prakticky orientované *slovnodruhovú a gramatickú charakteristiku slov, charakteristiku lexikálneho významu, typy výkladu významu najčastejšie pomocou výstižného opisu, pomocou synonyma*, pričom „...synonymom sa vykladá taký člen dvojice, radu, ktorý nie je alebo sa nepokladá za základný (s. 27). V súvislosti s *antonymiou* je dôležitá poznamenať, že tak ako synonymá ide o lexikálne jednotky používané na doplnenie či zvýraznenie opisu významu základného slova, pričom v oboch prípadoch autori poukazujú na ich funkciu pri vymedzovaní sémantických vzťahov slov. Podobne prehľadným a explikácie dostatočným spôsobom sú spracované otázky *polysémie a členenie významov* lexi-

kálnych jednotiek, ktoré má štruktúrny charakter – nemá teda ľubovoľný, a preto na prvom mieste je vždy uvádzaný ich základný význam a na ďalších miestach odvodené, ale ustálené, lexikalizované významy (s. 29). Osobitné výklady nájdeme v prípadoch *homonym*, ktoré, vychádzajúc z ich primárnej charakteristiky, autori spracúvajú dvojako – v samostatných heslách alebo v rámci jedného hesla. Každá charakteristika či analýza je podporovaná viacerými príkladmi tak, že čitateľ sa v slovníkovej časti bude správne a pohotovo orientovať. Podobne možno konštatovať o *normatívnom a štýlovom hodnotení* lexikálnych prostriedkov, ktoré pomáhajú používateľovi orientovať sa v slovnej zásobe pri výbere vhodného slova a rovnako aj v prípade jeho normatívneho statusu. V súvislosti s *terminológiou* autori upozorňujú na to, že „...slovník môže podať iba obmedzený rozsah informácií o súčasnej veľmi rozvinutej terminológii najrozličnejších odborov“ (s. 35), teda prirodzene nie je náhradou za jednotlivé terminologické slovníky. Na konci informačno-výkladového textového bloku slovníka je stručný a výstižný pohľad na *frazologizmy*; základným kritériom na ich spracovanie bola frekvencia výskytu ich používania a tematicko-štylistická závažnosť súvisiaca s aktuálnosťou na osi zastaranosť – súčasnosť. V slovníku teda nenájdeme okrajové, zastarané a rovnako aj nárečové jednotky, ktoré majú viac-menej okázalú platnosť. Praktickou pomocou pri štúdiu a používaní slovníka je dobre zvolený polotučný *typ písma a značky*, ktoré v prehľadnej a komplexnej podobe uzatvárajú úvodnú časť KSSJ.

Piate vydanie *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* je moderné lexikografické dielo, v ktorom dominuje odborný opis slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny; sú v ňom najdôležitejšie a v komunikačnej praxi najviac využívané slová prezentované v kondenzovanej, v normatívnej hláskovej a pravopisnej podobe, pričom sa v ňom „...výraznejšie ako doteraz diferencujú spisovné a z druhej strany nespisovné prípadne nesprávne slová a výrazy“. Na záver konštatujem: verím(e), že najnovší *Krátky slovník slovenského jazyka* – 5. vydanie – bude mať (lebo to vychádza z princípu veci) systémové (sic) miesto na každom verejnoprávnom pracovisku počnúc administratívou vlády, parlamentu a končiac samosprávami všetkých stupňov, v každej škole, vo firmách a spoločnostiach, v kultúrnych a masmediálnych inštitúciách, teda všade tam, kde sa komunikuje slovenským spisovným jazykom. Osobitne zdôrazňujem, že toto dielo je nevyhnutne intenzívne využívať najmä v jazykovom vzdelávaní na všetkých stupňoch a úrovniach o to viac, že práve vo všestrannej práci s výkladovým normatívnym slovníkom naše jazykové vzdelávanie zaostáva. Žiaci a študenti – predpokladám – nemajú slovník na školských laviciach, a tak nevedia ho čítať, ani využívať. KSSJ má – synekdochicky – (aj) národnú reprezentačnú funkciu, rovnako tak, ako ju má slovenský spisovný jazyk.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2021.1.17>

František Ruščák

Vzácná lexikografická príručka (nielen) pre študentov slavistiky

СТАЛЯНОВА, Н. – КРЕЙЧОВА, Е.: Речник на лингвистичните термини за студенти слависти А–Н. (български език – чешки език – полски език). София: Парадигма, 2019, 142 стр.

СТАЛЯНОВА, Н. – КРЕЙЧОВА, Е.: Речник на лингвистичните термини за студенти слависти О–Я. (български език – чешки език – полски език). София: Парадигма, 2020, 118 стр.

V čase, keď slavistika bojuje o prežitie s novými vednými odbormi (bulharská slavistika nie je žiadnou výnimkou), lexikografický výskum ešte celkom neustrnul. Každý rok vychádzajú lexikografické príručky, ktoré vyplňajú medzery najmä v oblasti dvojazyčných slovníkov (bulharčina a iný slovanský jazyk). Dlhé roky študenti, vysokoškolskí pedagógovia a vedeckí pracovníci pociťovali výrazný nedostatok prekladových, terminologických, tematických a iných dvojazyčných slovníkov.

Na Sofijskej univerzite sv. Klimenta Ochridského vznikla hodnotná príručka zameraná štúdiu v oblasti filologickej vednej disciplíny. V r. 2019 vyšiel prvý zväzok slovníka lingvistických termínov pre študentov slavistiky „Речник на лингвистичните термини за студенти слависти (А–Н)“, a v r. 2020 aj druhý zväzok (О–Я). Slovník je výsledkom riešenia grantových projektov НИС č. 80-10-65/10.04.2019 a 80-10-124/16.04.2020 Sofijskej univerzity sv. Klimenta Ochridského.

Autorky dvojzväzkového slovníka doc. Mgr. Elena Krejčová, PhD., z Masarykovej univerzity v Brne a doc. Nadežda Mihajlova-Staljanova, PhD., zo Sofijskej univerzity sv. Klimenta Ochridského sú absolventkami odboru slovanskej filológie na Sofijskej univerzite. Ide o slavistiky s bohatými vedeckými skúsenosťami aj v oblasti dvojazyčnej lexikografie. Stručný pohľad do ich lexikografickej činnosti ukáže nielen ich lexikografické skúsenosti, ale aj dlhoročné pedagogické zázemie, pre ktoré aj toto dielo vzniklo.

K trojjazyčnému úvodu v prvom zväzku recenzovaného slovníka (bulharčina, čeština a poľština) v druhej časti pribudol aj predhovor v angličtine. Autorky uvádzajú, že Slovník lingvistických termínov je určený pre študentov a pedagógov so zameraním na štúdium slovanskej a bulharskej filológie. Zdôrazňuje sa, že slovník je vôbec „prvým vydaním svojho druhu vo vedeckej slavistickej literatúre a lexikografickej praxi v slovanských krajinách“.